

tællinger, valgstatistik, demografiske og økonomiske forhold m. m.), må der investeres betydeligt arbejde i at omdanne materialet til sammenlignelige tidsserier. En lettilgængelig oversigt over de administrative forhold er en absolut nødvendighed herfor.

På den baggrund er det særdeles spændende, at de nordiske samfundsvidenskabelige forskningsråd har ydet støtte til et nyt fællesnordisk projekt omhandlende regionale tidsserier med henblik på at opbygge et databasesystem på amt/fylke/län-niveau sammensat af tre elementer: 1) Et datasæt for efterkrigstiden 1945–1980, 2) Et længere tidsseriesæt ca. 1850–1980 og 3) Koordinatsmatricer for enhedsgrænser. Projektet vil vare tre år og får hovedsæde i Bergen. Dansk historieforskning vil herigennem kunne få mange muligheder for komparative regionale analyser.

Anders V. Kaare Frederiksen

Johs. Nielsen: Genrejsningshåb og undergangsangst. Dansk forsvarspolitik mellem 1864 og 1870 og folkestyrets første forsvarsordning. Odense Universitetsforlag 1979. 50,00 kr.

Bogen, der er nr. 60 i serien Odense University Studies in History and Social Sciences, følger endnu en godbid til denne anbefalelsesværdige serie og er udgivet efter fagkyndig anbefaling fra professor, dr. phil. Tage Kaarsted og lektor, dr. phil. Knud J. V. Jespersen. Jeg har valgt at anskue bogen ud fra den synsvinkel, at den repræsenterer det første »officielle« forsøg på en revision af en del af historieskrivningen i forbindelse med 1864. Lad det være sagt straks, bogen er meget let læselig og så interessevækkende forfattet, at den læses i ét stræk. Den er lektor Johs. Nielsens hidtil bedste bog med de kvaliteter en moden selvstændigt vurderende og formidlende personlighed forlener den med, men bogen er også et produkt af de omgivelser og omstændigheder, i hvilken den er blevet til.

Hensigten med bogen er at beskrive historien omkring folkestyrets første hærlov, med Johs. Nielsens egne ord »Den nye hærlov afløste »Armeeplanen« af 1842, som havde været grundlag for opstillingen af vore hærstyrker i begge de slesvigske krige. Netop som følge af disse krige havde den imidlertid fået så mange ændringer og tilføjelser, at en gennemgribende nyordning nu var stærkt påkrævet. Hertil kom, at der i den forløbne tid var sket en rivende udvikling indenfor våbentechnikken og i principperne for den landmilitære ledelse og administration. Da rigets udstrækning nu var formindsket og dets militærgeografiske situation, politiske struktur, styreform og lovgivningsmagt samtidig var forandret, måtte 1842-ordningen i alle henseender virke forældet. Den tilhørte enevældens tid, var stadfæstet ved et kongeligt reskript til det gamle General-Commissariats-Collegium, medens hærlovsforslaget af 1867 var udarbejdet af en kommission af officerer og folkevalgte politikere, ændret og forelagt rigsdagen af krigsministeren, behandlet og vedtaget i folketing og landsting og derefter underskrevet af den konstitutionelle konge og kontraseret af den ansvarlige minister. 1867-loven måtte således afspejle både landets nye udenrigs- og indenrigspolitik, dets ændrede strategiske problemer og den almindelige våbentekniske og militærteoretiske udvikling. – Det er hensigten i det følgende først at omtale den udenrigspolitiske og militærpolitiske baggrund for hærens og marinens nyordning, derefter at skildre selve lovgivningsarbejdet og forsvarsdebatten i og udenfor rigsdagen for til sidst at give en redegørelse for selve lovens indhold. I tilslutning hertil vil også flådeordningen af 1868 blive behandlet«.

Efter denne programmerklæring, der lyder såre logisk og acceptabel, vil jeg citere bogens konklusion. »Hæren var en mobiliseringshær, men situationen efter 1864 krævede en hær, der med korteste varsel kunne sættes ind. – Hærloven skabte hverken den talstærke, kamplystne folkevæbning eller den lille, veløvede hær. Den gav os en hær, hvis størrelse, uddannelse og organisation var en mellemting mellem de to. Den var det politisk mulige,

men militært set var den umulig. Dens størrelse oversteg ikke væsentligt en stående hær, men dens kortvarige uddannelse og svage artilleri lignede mest folkevæbningens. Den ejede hverken folkevæbningens allestedsnærværelse eller den stående hær konstante tilstedeværelse, hverken folkevæbningens store mandskabsstyrke eller den stående hær bevægelighed. Den var kort sagt et forsøg på kompromis mellem to uforenelige principper. – En folkevæbning ville næppe have haft nogen chance over for de hære, der tænkeligt kunne sendes imod os, mens en stående hær altid ville kunne yde en vis modstand mod en større hær og sinke dens forehavende så meget, at modstanderen måtte tvinges til at overveje, om et angreb var prisen værd. Desuden ville en stående hær, i modsætning til en folkevæbning, altid kunne operere sammen med et allieret korps. – Muligheden af en alliance var næppe særlig stor, men i datiden indgik den ikke desto mindre i overvejelserne. – Det kan vist fastslås, at den stillede opgave hverken kunne løses af 1867-hæren eller af en folkevæbning, men derimod nok af en stående hær i samarbejde med en tilsvarende veludrustet flåde. Det er herefter næppe unfair at foretage et feedback til den noget bastante programmerklæring på side 11, der altså må være proklamatorisk, og uden at drage forfatterens intentioner i tvivl prøve at finde ud af årsagen til den ikke ubetragtelige afstand, der er fra det proklamerede og til det faktisk opnåede, dette sagt i ordets videste forstand der ikke blot gælder bogen, men også og især hærloven.

Bogens store force ligger i et vellykket forsøg på at rekonstruere det environment, politisk, økonomisk og militært, der kunne tænkes at ligge til grund for forsvarskommissionens arbejde i 1866 – kort sagt det nye folkestyre for fuld udblæsning. Svagheden ved dette scenario er blot, at forfatteren krydrer det rent faktuelle med visse dele ideologi (»det er jo klart, at 1842 ordningen, der blev til under et andet styre, nu måtte have en afløser«) hvilket frembringer en hybrid, hvis farver ikke passer så godt sammen og som lider af skjulte sygdomme, hvad da også bedømmelseskomiteén (forfatteren) når frem til på sidste side. Er 1867 ordningen da mere end et parlamentarisk, ækvilibristisk nummer gennemført af krigsminister Raasløff »som en procurator med stort talent«? (s. 161). Hvad får samme Raasløff til at fare så hårdt frem mod den krigserfarne militære elite i form af generalerne Hegermann-Lindencrone og Kauffmann så det tenderer mod minister- og forfatningskrise? Denne dramatik forekommer mig at ligne isbjerget, der kun har en lille del af sin størrelse over vandet, og resten skjult (s. 118 ff.). Her burde den røde lampe nok have blinket advarende, men måske er forfatterens sponsorer faldet hen et øjeblik, og det skal være dem tilgivet.

Forfatteren refererer (s. 139) den kritik, der senere i næste århundrede rettedes mod hærloven bl. a. af daværende oberstløjtnant Jens Johansen i 1946. Det er jo skæbnens ironi, at samme oberstløjtnant »for hvem intet ved Hegermann-Lindencrone måtte være godt«, næsten ordret bruger samme kritik, som Hegermann-Lindencrone fremkommer med i sin bog »Om Krigsaaret 1864 og dets Indflydelse paa vort Hærvæsen«, København 1874 (s. 132–161). Johs. Nielsens rådgiver på Rigsarkivet tilhører desværre en generation, der er blevet historisk manipuleret af Jens Johansen og som følge deraf har haft en klap for øjet, når det gjaldt Hegermann-Lindencrone. Det får så være, men det er synd, når det skal gå ud over en så begavet forfatter som Johs. Nielsen, der på en måde er sagesløs. Og dog, uden at kende nærmere til sagen burde alene hans egen beskrivelse af handlingsforløbet have gjort ham mistænksom og ansporet ham til yderligere kildestudier og da først og fremmest til indlemmelse af Hegermann-Lindencrones bog fra 1874 i bibliografien.

Den krigserfarne militære elites kritik kan opsummeres til: »Hvorfor opløse den krigsvante Hær og Flåde i 1864, netop som den endelig nåede et sådant organisatorisk og føringsmæssigt stade, at forsømmelserne forud for 1864 var overvundet, og det netop i en

tid, hvor man hvert øjeblik kunne få brug for sammensvejsede enheder under erfarne chefer?« Men disse voksne mænd ønskede (turde?) man ikke tage ind i forsvarskommissionen – og så er vi ovre i det indenrigspolitiske, der nok er bogens mindst overbevisende del. Jeg formår kun at pille et lag af løget i et forsøg på at nå ind til sagens kerne, og som måske forklarer noget af den usædvanligt drastiske handlemanér, som krigsminister Raasløff udviste over for Hegermann-Lindencrone. Da Hegermann-Lindencrone i november 1863 kom hjem fra en mission i Rusland, blev han opfordret til at danne regering, et ofte overset politisk moment. Dette ville han kun nødtvungent påtage sig, hvis Andræ og Liebe ville gå med i regeringen. Det afslog de, hvorefter Hegermann-Lindencrone drog til hæren ved Dannevirke. Et tankeeksperiment: Tænk, hvis vi 1863–64 i stedet for Monrads regering »millionen« (en ener – Monrad, og seks nuller – de øvrige ministre (s. 16)) havde haft en regering Hegermann-Lindencrone med Andræ og Liebe, hvilken verden til forskel, også hvad angår menneskelige kvaliteter og intellekt. Men sådan blev det altså ikke, og de danske måtte sande, at af en dårlig politik kommer der en dårlig krig.

Men tilbage til forsvarskommissionens sammensætning og dens parlamentariske erfaringsgrundlag og renommé (s. 65 ff.). Forfatteren giver for hver deltager en kort karakteristik, der egentlig rejser flere spørgsmål, end den besvarer, hvilket kunne være undgået ved at krydsreferere »Dansk biografisk Leksikon«. Formanden, professor A. F. Krieger, havde således ikke høje tanker om regeringschefen, grev Frijs, der opfordrede ham til at påtage sig formandsjobbet, og betegnede Frijs som »en republikansk bonde«. Hvorfor Krieger ikke ville være i kommission med J. A. Hansen besvares ikke, men kan skyldes, at Hansen var »en debattør, som ved sin beherskelse af sagerne og sin knivskarpe logik kunne tage kampen op selv med de nationalliberales juridiske koryfæer«. Hansens politiske støtte muliggjorde imidlertid ministeriet Frijs. Hansen er politisk medansvarlig for krigen 1864 og døde i øvrigt, før han blev dømt for et underslæb på ca. 200.000 kr. (Svarer i dag til flere millioner). Krieger, der af Johs. Nielsen betegnes som »den centrale skikkelse i dansk indenrigspolitik og kulturliv«, er en af de fire toppolitikere, der er politisk ansvarlig for krigen 1864, og som ved sin svigtende indsats på Londonkonferencen påførte landet lige så stor politisk skade, som tabet af Dybbøl repræsenterer militært set. En skade som tusinder af dansksindede sydslesvigere nødtvungent betalte for med deres liv i 1. Verdenskrig på tysk side. »Nogen stor politiker var Krieger ikke. Han besad i sin viden, sin uhyre arbejdsomhed og sin skarpe tanke væsentlige betingelser for at gøre sig gældende, men hans taktik var usikker, og han manglede praktisk menneskekundskab og evne til at vurdere en situation ...«. Det var måske af den årsag, at han ikke havde noget imod at sidde i kommission med C. A. Fenger, uagtet Krieger i modsætning til Fenger i årene 1860–63 havde anbefalet militær oprustning. Det med praktisk menneskekundskab får jo også sin særegne valeur ved Kriegers bedømmelse af oberst Max Müller, der »efter det almindelige omdømme er meget uheldig ved det grønne bord«. Jeg tænker på Max Müllers praktiske menneskekundskab, han demonstrerede ved Sankelmark, da han med sine regimente i 1864 højt til hest i kugleregnet stoppede den forfølgende fjende. Kriegers arrogance afslører en fatal mangel på selverkendelse, når man betænker hans egen indsats ved Londonkonferencens »grønne bord«. Var Krieger menneskeligt den rette kommissionsformand? – næppe. Det er heller næppe unfair at postulere, at folk som Krieger og Fenger ved deres tilstedeværelse på forhånd belastede kommissionen og kan sammenlignes med det tankeekspediment i dag at have folk som P. Munch, Scavenius og Alsing Andersen repræsenteret i samme forsvarskommission efter 1945.

Det politiske element i forsvarskommissionen stod i hovedsagen som ansvarlig for den dårlige politik, der medførte en dårlig krig udkæmpet på politikernes vilkår af den militære del af kommissionen, der på sin side manglede den militære førerelite, som ikke måt-

te være med ved »det grønne bord«, fordi denne elite var politisk og militært uenig med de ansvarlige for 1864. Folk som Hegermann-Lindencrone og Kauffmann, der måtte betegnes som centrale skikkelser i datidens forsvarspolitik og -debat var altså farlige og måtte væk – og det kom de.

Men tilbage til spørgsmålet om 1867-ordningen var mere end et parlamentarisk ækvilibristisk nummer?

At betegne krigsminister Raasløff »som en procurator med stort talent«, som Kauffmann gør, svarer nok mere korrekt i moderne forstand til »en manager med stort talent«, der dog i sin optræden over for kongen næsten optræder som en amerikansk sheriff. Dette »amerikanske« islæt i dansk politik beretter forfatteren om med stort talent, og gennemførelsen af hærloven er da også helt amerikansk »take it or leave it«. Men tilbage bliver en antydning af dårlig smag i munden. Var 1867-ordningen et seriøst foretagende? Jeg har mine tvivl. Men alt dette er ren teori, for ordningen er aldrig testet i krig, og det er næppe dens afskrækkelsesværdi, der holdt Danmark uden for stormagtskonflikterne efter 1867.

Til slut endnu et tankeeksperiment. Alle slår kors for sig ved tanken om et forsøg på revanche over for Preussen ved et forbund med Østrig 1866 og/eller med Frankrig i 1870. Men ingen har tilsyneladende prøvet at gennemspille dette scenario udtrakt over perioden 1866 til 1945. Hvorledes ville et Danmark da se ud i 1979? Er det ikke snart på tide, at den unge historikergeneration tager fat på perioden, der bl. a. omfatter vore to Slesvigske Krige og disses eftervirkning på dansk politik helt op til i dag. Dybt nede i den danske ursjæl sidder endnu en torn fra 1864 og gnaver og fordrejer vort nationale historiske og politiske perspektiv. Lad os få ryddet op i alt dette, inden de store opgaver frem mod år 2000 skal løses.

H. Kroon

NYESTE TID

Hermod Lannung: Min russiske ungdom 1917–19 og 1922–24. København, Gyldendal, 1978. 198 s. ill.

Hermod Lannung var som ganske ung i Rusland i to omgange, først ved det danske gesandtskab i Petrograd og den danske Røde Kors-mission i Moskva, senere ved Nansen-missionen og European Student Relief i Ukraine, men i begge perioder beskæftiget med nødhjælpsarbejde i det af krig, revolution, borgerkrig og intervention hærgede Rusland. I sin høje alderdom har han nu udgivet en bog, hvori han meget levende og undertiden dramatisk beretter om sine oplevelser. Ifølge smudsomslaget er der tale om nogle helt enestående øjenvidneskildringer til et af de vigtigste kapitler i vor tids historie, ja »Lannung har set det hele«. Spørgsmålet er imidlertid, hvad og hvor meget han har set, hvad han fortæller, og hvor stor værdi hans skildringer har.

Set med en historikers øjne er erindringerne i flere henseender en skuffelse. Lannung forbigår således de væsentlige politiske problemer og bruger i stedet megen plads på at berette om en række småepisoder, især fra revolutionsdagene i Petrograd. Yderligere fortæller forf. 25 sider inde i bogen, at der her ikke er tale om egentlige dagbogsoptegnelser, men om en slags »dagbogsbreve«, der i samtiden blev offentliggjort i Sorø Amtstidende. Og s. 54 hedder det – efter nogle dramatiske skildringer af oplevelser under Oktoberrevolutionen – at der her »i et vist omfang [er] tale om journalistiske lån fra anden kilde«. Endelig hedder det i et efterskrift, at beskrivelsen er »stort set« uretoucheret og